
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.61:347.9:305

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.31>

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ У СІМЕЙНИХ СПОРАХ

Аврамова О.Є.,*докторка юридичних наук, доцентка,**головна наукова співробітниця**відділу правової взаємодії бізнесу та держави**Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва**ім. академіка Ф.Г. Бурчака**Національної академії правових наук України**ORCID: 0000-0002-1941-9894*

Аврамова О.Є. Гендерні аспекти щодо визначення місця проживання дитини у сімейних спорах.

Стаття присвячена визначенню гендерних аспектів у процесі визначення місця проживання дитини у сімейних спорах. Проаналізовані такі справи «Atala Riffo and Daughters Against Chile», «Savinovsky and others v. Russia», «Bottoms v. Bottoms», «Jeff Younger – Anne Georgulas». Встановлено, що сучасна практика та наукові дослідження підтверджують, що гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація батьків не повинні автоматично впливати на реалізацію їхніх батьківських прав. Із урахуванням наведених кейсів судової практики, розвиток медичних технологій та доктрину прав людини четвертого покоління, наголошено, що гендерний аспект може виступати окремим чинником у сімейних спорах, зокрема щодо визначення місця проживання дитини. Через те запропоновано три види таких спорів: неускладнені гендерним аспектом, пов'язані зі зміною статі одного з батьків та пов'язані зі зміною статі дитини. Підкреслено, що для України ця класифікація поки що теоретична, однак важливо враховувати світові тенденції та розвивати доктринальне розуміння проблеми. У статті проаналізовано справу «Jeff Younger – Anne Georgulas» та наголошено на відсутності чіткої правової позиції щодо потенційного зловживання правом одного з батьків на вибір місця проживання дитини для обрання найсприятливішої правової норми. Особливо визначено, що не було здійснено оцінки впливу зміни місця проживання на соціальні контакти дитини та її ментальне здоров'я. Наведене підкреслює необхідність більш комплексного підходу у подібних спорах. Звернено увагу на те, що ст. 1476 проекту ЦК України № 14394 від 22.01.2026 р. «Найкращі інтереси дитини» не враховує думку дитини при визначенні її місця проживання, зокрема у разі зміни гендеру одного з батьків. Запропоновано доповнити статтю частиною, яка передбачає врахування думки дитини віком від десяти років, її побажань щодо проживання з конкретними членами сім'ї, а також оцінку гендерної ідентичності батьків. Підкреслено, що після досягнення повноліття думка особи вже розглядається як самостійне рішення і перестає бути об'єктом обов'язкового врахування батьками чи органами опіки, тобто до цього віку будь-яка зміна статі дитини фактично становить певне «посягання на майбутнє». Визначено, що баланс між правом батьків на зміну статі та принципом найкращих інтересів дитини полягає у поєднанні індивідуальної автономії з пріоритетом захисту прав та стабільного розвитку дитини.

Ключові слова: права людини, сімейні спори, місце проживання дитини, гендер, захист прав, найкращі інтереси дитини, суд, права жінок.

Avramova O.Ye. Gender aspects of determining a child's place of residence in family disputes.

The article is devoted to identifying gender aspects in the process of determining a child's residence in family disputes. The cases of Atala Riffo and Daughters v. Chile, Savinovsky and Others v. Russia, Bottoms v. Bottoms, and Jeff Younger – Anne Georgulas are analyzed. It has been established that

contemporary practice and scholarly research confirm that parents' gender identity and sexual orientation should not automatically affect the exercise of their parental rights. Taking into account the cited case law, the development of medical technologies, and the fourth-generation human rights doctrine, it is emphasized that the gender aspect can constitute a distinct factor in family disputes, particularly regarding the determination of a child's residence. Accordingly, three types of such disputes are proposed: those not complicated by gender aspects, those involving a parent's gender transition, and those involving a child's gender transition. It is highlighted that for Ukraine, this classification remains largely theoretical, yet it is important to consider global trends and to further develop doctrinal understanding of the issue. The article analyzes the case of Jeff Younger – Anne Georgulas and emphasizes the absence of a clear legal position regarding the potential abuse by one parent of the right to choose the child's residence in order to select the most favorable legal norm. It is specifically noted that no assessment was conducted on the impact of the change of residence on the child's social contacts and mental health. This underlines the need for a more comprehensive approach in such disputes. Attention is drawn to the fact that Article 1476 of the draft Civil Code of Ukraine No. 14394 dated 22.01.2026, "The Best Interests of the Child," does not consider the child's opinion when determining their place of residence, particularly in cases of a parent's gender transition. It is proposed to supplement the article with a provision that would take into account the opinion of a child aged ten or older, their preferences regarding residence with specific family members, and the assessment of the parents' gender identity. After reaching adulthood, a person's opinion is regarded as an independent decision and ceases to be an object of mandatory consideration by parents or guardians; thus, before this age, any change of sex effectively constitutes a certain 'interference with the future. It is concluded that the balance between parents' right to change their sex and the principle of the child's best interests lies in reconciling individual autonomy with the priority of protecting the child's rights and ensuring their stable development.

Key words: human rights, family disputes, child's place of residence, gender, protection of rights, best interests of the child, court, women's rights.

Постановка проблеми. Сімейні спори, зокрема щодо визначення місця проживання дитини, є складним науково-практичним питанням, оскільки поєднують у собі правові, соціальні, психологічні та медичні фактори, що потребує комплексного підходу під час їх вирішення. Вони можуть виникати унаслідок розлучення або роздільного проживання батьків. Тому в кожному конкретному випадку є необхідність встановлювати баланс найкращих інтересів дитини із правами батьків. Одним із аспектів цих спорів може бути і гендер. Сучасна доктрина сімейного права передбачає рівність прав батьків. Це простежується і в судовій практиці. Зокрема, в постанові Верховного Суду у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 жовтня 2025 р. справа № 202/14959/23, провадження № 61-7870св25 було скасовано постанову апеляційної інстанції та залишив у силі рішення суду першої інстанції, яким визначено місце проживання двох малолітніх дітей разом із батьком. Так, було визначено рівність прав батьків щодо дитини, а їх права охарактеризовані як похідні від прав та інтересів самої дитини. При цьому, матір дітей, яка безсумнівно відіграє важливу роль у житті та розвитку дітей, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я, стан розвитку дітей, незалежно від того, з ким вони будуть проживати [1]. Наведений спір не виходить за межі традиційного розуміння сімейних цінностей. Водночас, в судовій практиці інших країн з'являються більш ускладнені справи, пов'язані з гендером. Прикладом цього є справа «Atala Riffo and Daughters Against Chile». Карен Атала Ріффо, суддя в Чилі, та її чоловік розлучилися в 2002 р., мати прийняла опіку їх трьох дочок. Після розлучення пані Атала почала проживати зі своєю партнеркою, у зв'язку з чим батько дітей звернувся до суду з вимогою передати йому опіку, посилаючись на те, що сексуальна орієнтація матері може негативно вплинути на дітей. Суд нижчої інстанції підтвердив надання опіки матері, встановивши, що немає жодних доказів того, що гомосексуалізм є патологічною поведінкою, яка зробить пані Аталу непридатною як мати. У апеляції Верховний суд Чилі надав опіку батькові, на цій підставі, що сексуальність матері може завдати незворотної шкоди розвитку дітей. Атала передала справу до Inter-American Court of Human Rights, яка стала однією з перших у практиці цього суду, де було розглянуто питання дискримінації за ознакою гендеру в спорах щодо батьківських прав [2]. В Україні не було це аналогічних справ. Водночас, питання щодо партнерських відносин було предметом розгляду Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду. У постанові від 25 лютого 2026 р справа № 754/12856/24 визначена позиція, що встановлення судом юридичного факту проживання однією сім'єю осіб незалежно від їх статі, покликано на виникнення юридичних наслідків, пов'язаних з виникненням, зміною чи припиненням прав, визначених чинним законодавством. Процесуальний закон, наділяючи суди повноваженнями встановлювати

факти, які мають юридичне значення, покликані породжувати юридичні наслідки, не встановлює обмеження за статевою ознакою. Тобто, суд уповноважений законодавством констатувати факт спільного проживання однією сім'єю, який породжує юридичний наслідок, наприклад, для набуття права на спадкування після смерті іншого члена цієї сім'ї тощо [3]. Така позиція є перспективним напрямом встановлення факту одностатевих шлюбів на підставі судового рішення.

З огляду на сучасний розвиток прав людини, а також поширення інноваційних медичних і соціальних практик, питання гендеру при визначенні місця проживання дитини набуває нового змістовного навантаження. Проблематика посилюється тим, що людина в межах власної автономії може прийняти рішення про зміну гендера. Це обумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до вирішення сімейних спорів щодо місця проживання дитини та потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Мета дослідження - надати характеристику гендерних аспектів визначення місця проживання дитини у сімейних спорах.

Задля досягнення цієї мети необхідно виявити та проаналізувати судові спори щодо цієї проблематики, зокрема рішення іноземних судів; розкрити правові підходи до визначення місця проживання дитини у сімейних спорах; сформулювати напрями удосконалення законодавства щодо цієї проблематики та подальших наукових розвідок.

Опанування поставленої мети стало можливим завдяки використанню системи загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. У цьому дослідженні базовим методом став аксіологічний. Він дозволив виявити баланс принципів забезпечення найкращих інтересів дитини та права батьків на зміну статі.

Стан опрацювання проблематики. У науковій літературі особлива увага приділена принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, а також можливим проявам гендерних стереотипів під час вирішення спорів між батьками щодо місця проживання дитини. Це питання досліджував Р.А. Варшак, який ще у 1996 р. звертав увагу на роль гендерних очікувань у судових рішеннях та наголошував щодо необхідності зосередитися на потребах дитини, а не на інтересах батьків [4, с. 400]. Д. Хакер звертала увагу, що, хоча материнство зазвичай сприймається як обґрунтована турботлива сутність, батьківство є невизначеним поняттям, яке ще не набуло конкретного сенсу [5, с. 413]. Т.З. Гарасимів, Ю.О. Ліщинська підкреслюють, що одна із загальних засад регулювання сімейних відносин, яка полягає у рівності прав, інтересів батьків при визначенні місця проживання дитини, ознака статі, не має братись до уваги при вирішенні спору [6, с. 68]. О. Кучеренко зазначає, що мати й батько мають рівні права щодо визначення місця проживання, незалежно від факту їх шлюбу [7, с. 45]. Т.С. Кириченко досліджувала вплив зміни статі на сімейні правовідносини, зокрема що за умови зміни статі шлюб у розумінні чинного цивільного законодавства не має права на існування, а також із тим, що такий факт необхідно визнати як підставу припинення шлюбу [8, с. 96]. Аналіз літературних джерел дозволяє наголосити, що питання врахування гендерної належності під час визначення місця проживання дитини у сімейних спорах, зокрема у випадках зміни статі одного з батьків або зміни гендерної ідентичності, потребує подальшого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. В Україні однією із засад здійснення батьківських прав є рівність прав та обов'язків щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини (ч. 3 ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства») [9]. При цьому, норми сімейного законодавства не передбачають впливу зміни статі одним із батьків на здійснення батьківських прав та обов'язків, зокрема визначення місця проживання дитини. Однак у різних державах питання зміни статі батьків має різне тлумачення. У судовій та правозастосовчій практиці можна виділити дві основні тенденції. Перше ґрунтується на визнанні того, що зміна статі є особистою обставиною батька/матері та не впливає на здійснення батьківських прав та обов'язків. Друге дозволяє судам враховувати цю обставину та за певних умов використовувати її як підставу для обмеження здійснення батьківських прав, якщо таке обмеження виправдане необхідністю забезпечення найкращих інтересів дитини.

У зарубіжній судовій практиці питання впливу гендерної ідентичності батьків на здійснення батьківських прав неодноразово ставало предметом розгляду судів. Так, у справі «Savinovsky and others v. Russia», розглянутій Європейським судом з прав людини, було встановлено, що в цій справі влада припинила опіку заявника щодо по суті, через його діагноз «транссексуалізму», його зміну гендерної ідентичності та порушення традиційної сім'ї, визначеного в національному законодавстві як союз чоловіка та жінки, де діти спочатку були розміщені, що нібито вплинуло на їх фізичний, духовний та моральний розвиток. Обласний Суд у своєму рішенні від 15 травня 2018 р. заявив, що припинення дії угоди про прийомну сім'ю було обумовлено не діагнозом «транссексуалізму» заявника, а його неповідомленням про це соціальним службам. Крім того, національні

суди ненадовго поклалися на нібито незадовільні санітарні умови в квартирі заявника та нібито ненадання дитини необхідної освітньої діяльності. У рішенні ЄСПЛ зазначалось, що огляд європейського та національного законодавства та прецедентного права показав, що існує міжнародний консенсус, який визнає права трансгендерних осіб щодо визнання статі, недискримінації на основі гендерної ідентичності та права на сімейне життя у формі прийомного батьківства. Кілька європейських країн (Іспанія, Португалія, Велика Британія та Франція) визнають, або в національному законодавстві, або через свою практику, право батьків-трансгендерів на батьківство, включаючи прийомну сім'ю. ЄСПЛ наголосив, що гендерна ідентичність особи сама по собі не може бути підставою для втручання держави у сімейні відносини без належного обґрунтування та оцінки найкращих інтересів дитини [10].

Однією із найвідоміших справ щодо зміни гендеру батьків була справа «Bottoms v. Bottoms». Ця справ була високопрофільним спором щодо опіки над дитиною, який привернув національну та міжнародну увагу. Вона надала Верховному суду штату Вірджинія чудову можливість прояснити два суперечливі судові прецеденти щодо прав на опіку гей- та лесбійських батьків у Вірджинії. Основними питаннями були: по-перше, чи застосовує Вірджинія «тест зв'язку» (nexus test), який потребує доказів реальної шкоди дитині перед позбавленням опіки батьків-геїв чи лесбійок, як у справі «Doe v. Doe» (1981 р.), або ж визнає пер се тест «непридатності» (per se unfitness) для таких батьків, як у «Roe v. Roe» (1985 р.), або проміжний «припущений» тест (presumptive test); по-друге, які докази є достатніми для визначення непридатності батьків «ясними та переконливими доказами» у спорі між лесбійською матір'ю та гетеросексуальною бабусею дитини. Судом було досліджено соціологічні дослідження, що між дітьми, яких виховують гетеросексуальні та гомосексуальні батьки, немає суттєвої різниці, тому батьки в одностатевих стосунках заслуговують на презумпцію придатності для виховання дитини. Проте Верховний суд Вірджинії у справі «Bottoms v. Bottoms» у суперечливому рішенні ігнорував ці дослідження, посилаючись на «соціальне осудження» активного лесбійства в сім'ї [11, с. 894]. Сучасна практика правозастосування та наукові дослідження підтверджують, що гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація батьків не повинні автоматично впливати на реалізацію батьківських прав. Тому рішення по справі «Bottoms v. Bottoms» стало важливим прикладом для правників щодо необхідності оцінки кожного випадку індивідуально та без дискримінації.

Ще одна проблематика пов'язана із зміною статі дитини, яка виокремлена за аналізом гучної справи в США «Jeff Younger – Anne Georgulas». Це приклад сучасного сімейного спору в США, який розпочався в 2018 р. щодо опіки над дітьми-близнюками, одна з яких ідентифікує себе як трансгендерна дівчинка. У 2019 р. суд Далласа спочатку надав спільну опіку, вимагаючи згоди обох батьків на медичні рішення, включаючи блокатори статевого дозрівання [12]. До 2021 р. суд штату Техас надав повну опіку матері, частково через невиконання батьком своїх юридичних зобов'язань. У 2022 р. Верховний суд Техасу відхилив апеляцію батька щодо переїзду дітей до Каліфорнії, де існують заходи захисту для догляду, що підтверджує гендерну гідність. У 2024 р. суд Каліфорнії підтвердив повну опіку для матері, включаючи повноваження щодо медичних рішень, незважаючи на заперечення батька [13]. Справа «Jeff Younger – Anne Georgulas» станом на початок 2026 р. та і не була завершена. (Ця справа привернула увагу суспільства, правників через її наслідки для батьківських прав, гендерної ідентичності та обсягу судового втручання у сімейні справи. Варто звернути увагу, що в цій справі зміна місця проживання дитини вплинула на обрання законодавства, юрисдикцію судів та їх правову позицію. Тому ця справ підкреслює, що відмінності в законодавстві штатів щодо опіки та медичних рішень для трансгендерних дітей роблять юрисдикцію та місце проживання дитини критичним факторами, що впливають на рішення суду.

Слід зазначити, що у справі «Jeff Younger – Anne Georgulas» не було надано чіткої правової позиції щодо потенційного зловживання правом одного з батьків на вибір місця проживання дитини з метою вибору найсприятливішої правової норми. Також не було проведено оцінки того, як зміна місця проживання вплинула на соціальні контакти дитини, її ментальне здоров'я, а отже, і на реалізацію її найкращих інтересів. Відсутня позиція, яка б формально окреслювала, чи мали ці обставини значення для остаточного судового рішення. Отже, на нашу думку, наведена справа порушує фундаментальні питання щодо всебічного врахування всіх факторів, що впливають на баланс між батьківськими правами та пріоритетом інтересів дитини.

Окремо підкреслимо, що після досягнення повноліття (у багатьох країнах 18 або 21 рік) думка особи вже розглядається як самостійне рішення, а не об'єкт обов'язкового врахування батьками чи органами опіки. До досягнення цього віку рішення щодо зміни статі дитини належить до компетенції батьків або законних представників, однак будь-яке втручання іншого суб'єкта у цей процес може розглядатися як посягання на автономію майбутнього дієздатного суб'єкта права. Тобто при зміні статі дитини до цього віку відбувається певне «посягання на майбутнє».

Враховуючи наведені кейси судових справ, розвиток медичних технологій та доктрину прав людини четвертого покоління, можна стверджувати, що гендерний аспект може виступати самостійним фактором у сімейних спорах, зокрема під час вирішення питання про визначення місця проживання дитини. У цьому контексті можна виділити такі види спорів щодо місця проживання дитини: 1) справи, не ускладнені гендерним аспектом; 2) справи щодо визначення місця проживання дитини при зміні гендеру одного з батьків; 3) справи щодо визначення місця проживання дитини, коли сама дитина бажає змінити стать. Для України ця класифікація залишається переважно теоретичною, оскільки національна судова практика ще не повністю стикалася з такими викликами. Тим не менш, важливо враховувати світові тенденції та розвивати доктринальне розуміння щодо цієї проблематики.

Потенційно проблемною може виявитися ч. 4 ст. 1495 проєкту ЦК України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р.: недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка змінила стать [14]. Таке формулювання може створювати правові колізії та дискримінаційні наслідки. Більш доцільним видається встановити, що недійсним є лише той шлюб, у якому одна зі сторін не повідомила про зміну статі до його реєстрації. У разі, якщо обидві сторони були поінформовані про зміну статі та дали на це згоду, то такий союз може розглядатися як дійсний шлюб або зареєстроване партнерство відповідно до проєкту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» [15]. Можна припустити, така редакція проєкту норми може негативно вплинути на захист гендерної рівності батьків у сімейних спорах, оскільки створює основу для можливого певного дискримінаційного тлумачення зміни статі одного з подружжя під час вирішення питань, пов'язаних з батьківськими правами та обов'язками, зокрема визначення місця проживання дитини.

Варто звернути увагу і на ст. 1476 проєкту ЦК України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р. «Найкращі інтереси дитини» [14] не містить положення щодо думки при визначенні її місця проживання, зокрема при зміні гендеру одного з батьків. Варто доповнити ст. 1476 проєкту ЦК України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 р. частиною 4 з таким змістом: «При визначенні місця проживання дитини батьки або суд або нотаріус враховують думку дитини, яка досягла десятирічного віку та здатна її висловити, щодо свого місяця проживання, зокрема її бажання проживати з конкретним членом сім'ї (матір'ю, батьком, бабусею, дідусем, повнолітніми братом чи сестрою), а також думку щодо гендерної ідентичності батьків у разі зміни статі».

Варто наголосити, що зміна статі одного з батьків є складним питанням, яке впливає не лише на їхні власні права та інтереси, а й на права та інтереси дитини. Тому батьки мають підходити до цього питання відповідально, керуючись принципом пріоритетності найкращих інтересів дитини, прагнучи водночас збалансувати своє право на особисту ідентичність з благополуччям дитини. Рішення про зміну статі одного з батьків є фундаментальним правом – правом бути людиною, яка виражає свою унікальність та самоідентичність. Водночас, існування батьківських обов'язків як частини правового статусу цієї особи вимагає окремого аналізу впливу такої зміни на сприйняття дитиною. Тому, приймаючи це рішення, доцільно включити психологічну оцінку та оцінку реакції дитини до офіційних протоколів зміни статі осіб, що є батьками, опікунами. Ментальне здоров'я дитини є сферою відповідальності як батьків, так і суспільства, і нехтування цим питанням, на нашу думку, підриває принципи добросовісності та справедливості в приватному праві.

Висновки. Узагальнюючи наведене, можна означити, що визначення місця проживання дитини у сімейних спорах орієнтується на принцип найкращих інтересів дитини, проте не враховує вплив зміни статі батьків на це питання. Тому вибачається доцільним внесення відповідних змін до законодавства, зокрема щодо врахування думки дитини, оцінки впливу зміни гендеру одного з батьків на виконання батьківських прав та визначення її місця проживання.

Баланс між принципом забезпечення найкращих інтересів дитини та правом батьків на зміну статі полягає в необхідності узгодження індивідуальної автономії з пріоритетом захисту прав дитини та забезпечення її стабільного розвитку. Право батьків на зміну статі є частиною особистих немайнових прав людини, пов'язаних з правом на ідентичність, гідність та приватне життя. Водночас, здійснення цього права не повинно призводити до порушення прав та законних інтересів дитини. Цей баланс передбачає, що суди при розгляді сімейних спорів, мають надавати оцінку, чи створює зміна статі батьками ризики для ментального здоров'я дитини, соціальної стабільності та реалізації її права на належне сімейне виховання. Водночас, сама по собі зміна статі не може автоматично вважатися підставою для обмеження батьківських прав, якщо вона не впливає негативно на здатність батьків виконувати свої батьківські обов'язки. Загалом, судові рішення щодо місця проживання дитини має прийматися на підставі комплексної оцінки побажань дитини, психологічного висновку та стану відповідальності батьків, з можливістю перегляду рішення у разі зміни обставин.

Подальші наукові розвідки мають зосередитися на розробці алгоритму визначення місця проживання дитини у разі зміни статі одного батьків, зокрема засоби опіки над такими сім'ями на певний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Верховного Суду у складі Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 жовтня 2025 р. справа № 202/14959/23, провадження № 61-7870св25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131196202>.
2. Atala Riffo and Daughters v. Chile. URL: https://www.law.cornell.edu/gender-justice/resource/atala_riffo_and_daughters_v_chile?utm.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 лютого 2026 р. справа № 754/12856/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134540330>.
4. Warshak R.A. Gender bias in child custody decisions. *Family Court Review*. 1996. Vol. 34, № 3. P. 393-404. DOI: 10.1111/j.174-1617.1996.tb00429.x.
5. Hacker, D. Motherhood, Fatherhood and Law: Child Custody and Visitation in Israel. *Social & Legal Studies*. 2005. № 14(3). С. 409-431.
6. Гарасимів Т.З., Ліщинська Ю.Ю. Визначення місця проживання дитини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 86. ч. 2. С. 65-70. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.2.10>.
7. Кучеренко О. Особливості визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 43-46. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.07>.
8. Кириченко Т.С. Механізм розірвання шлюбу внаслідок неможливості його подальшого існування як союзу між чоловіком і жінкою (унаслідок зміни статі одного з подружжя). *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 92-98. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-16>.
9. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>.
10. Savinovskikh and Others v. Russia. Judgment of the European Court of Human Rights of 9 July 2024 (Application no. 15164/17). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-234795%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-234795%22]}).
11. Swisher P., Cook N. Bottoms v. Bottoms: In Whose Best Interest? Analysis of a Lesbian Mother Child Custody Dispute. *University of Louisville Journal of Family Law*. 1996. Vol. 34. P. 843-895. URL: <https://scholarship.richmond.edu/law-faculty-publications/15/?utm>.
12. Parents in Fight Over Child's Gender Identity Awarded Joint Custody. URL: <https://www.courthousenews.com/parents-in-fight-over-childs-gender-identity-awarded-joint-custody/?utm>.
13. Free Press International News Service. Judge: California mom can proceed with chemical castration of trans boy, 12, against father's wishes. *FreePressers.com*. 25.11.2024. URL: <https://freepressers.com/articles/judge-california-mom-can-proceed-with-chemical-castration-of-trans-boy-12-against-fathers-wishes/>
14. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 4775-IX від 10.02.2026 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528>.
15. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств № 9103 від 13.03.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41497>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026